

DET HÄR ÄR RÖDA KORSET

Krigets lagar
– internationell humanitär rätt
och Genèvekonventionerna

KRIGETS LAGAR – INTERNATIONELL HUMANITÄR RÄTT OCH GENÈVEKONVENTIONERNA

Var och en av oss kan dagligen i tidningar och på internet läsa om väpnade konflikter runt om i världen. Krig berör tusentals och åter tusentals människor på jorden även i dag. Om kvällarna visar TV-nyheterna oss bilder av bombdåd, flyktingläger och människor som tvingats lämna sina hem på grund av krig och som kanske förlorat kontakten till sina familjer. Internationell humanitär rätt har som mål att skydda krigets offer och göra det möjligt att hjälpa människor i konfliktområden. Kännedom om humanitär rätt är inte bara förknippat med krig – rättsreglerna utgör också en nyckel till ett samhälle utan våld, präglad av tolerans.

Vad är internationell humanitär rätt?

”Den humanitära rätten kan visserligen inte göra slut på krigets gissel, men den strävar efter att lindra onödig råhet i krig. Gemensamma intressen tvingar parterna i kriget att följa vissa spelregler under pågående fientligheter.”

Jean Pictet

Humanitär rätt är en del av den internationella lagstiftningen och grundar sig delvis på flera hundra år gammal sedvanerätt. Den består av internationella överenskommelser och regler som begränsar krigföring och skyddar civila under väpnade konflikter. Humanitär rätt strävar efter att minska mänskligt lidande under väpnade konflikter.

Humanitär rätt tillämpas när ett krig eller någon annan väpnad konflikt rasar i ett område. Därför kallas den humanitära rätten också för krigets lagar. I fredstid skyddas människor av bl.a. de internationella mänskliga rättigheterna.

Uppkomsten av den humanitära rätten och Röda Korset

Den humanitära rättens historia är nära förknippad med rödakorsrörelsens historia. Henry Dunant föreslog i sin bok *Minnen från Solferino* (1862) att det internationella samfundet borde ha regler för att skydda de människor som inte deltar i striderna. Det här initiativet resulterade i att den första konventionen för att förbättra ”behandlingen av sårade och sjuka soldater i lantstridskrafterna” slöts i Genève år 1864.

Henry Dunant föreslog inte bara att man skulle göra upp humanitära rättsregler utan också grunda en internationell organisation som skulle ta hand om sårade och sjuka under krig. Det initiativet ledde till att Internationella rödakorskommittén (ICRC) blev till. I dag är internationella rödakorsrörelsen en universell organisation som av världens stater på ett speciellt sätt bemyndigats att agera i alla konfliktområden.

Målet att hjälpa och skydda, inte döma

Avsikten med internationell humanitär lagstiftning är att begränsa det lidande som krig förorsakar genom att skydda och hjälpa krigets offer. Humanitär rätt tar inte ställning till orsakerna till att någon tar till våld eller om en våldshandling är berättigad. Inom ramen för humanitär rätt faller inte heller att döma de skyldiga. Humanitär rätt är avsedd att skydda krigets offer, oberoende av vilken part de representerar.

Humanitär rätt underlättar fredsprocessen

- genom att definiera relationerna mellan parterna i kriget samt
- genom att sträva efter att minimera det lidande och den förstörelse som krig förorsakar
- genom att inte ta ställning till om kriget är berättigat eller inte.

Genèvekonventionerna – den humanitära rättens mest centrala regler

Den första Genèvekonventionen för att skydda soldater på slagfälten slöts år 1864. Fem år senare utvidgades konventionen till att också gälla krigföring till sjöss och år 1929 till att omfatta krigsfångar.

Efter erfarenheterna under andra världskriget samlades alla överenskommelser som skyddade krigets offer i fyra konventioner, som allmänt går under namnet Genèvekonventionerna av år 1949. År 1977 tillades två tilläggsprotokoll som utvidgade skyddet att även omfatta interna konflikter och förbättrade skyddet av civila. De här konventionstexterna bildar kärnan i den humanitära rätten.

Både Genèvekonventionerna och tilläggsprotokollen är mellanstatliga avtal. Alla stater i världen har ratificerat Genèvekonventionerna och över 160 stater tilläggsprotokollen. Finland ratificerade Genèvekonventionerna år 1955 och tilläggsprotokollen år 1980.

Genèvekonventionerna bygger framför allt på principen om respekt för människolivet – både det fysiska och det psykiska. Därför förbjuder konventionerna mord, våld och tortyr samt förnedrande behandling. Konventionerna bygger också på principerna om opartiskhet och neutralitet: när man hjälper får nationalitet, etnisk bakgrund, religion, samhällsposition eller politisk övertygelse inte vara av någon betydelse, utan alla måste få samma hjälp, oberoende av vem det är.

Dagens väpnade konflikter begränsar sig inte längre till traditionella fronter och det gör att krig starkt påverkar livet också bland civila i konfliktområdet. De civila är i dag den grupp som mest behöver skydd – deras ställning tryggas med stöd av andra tilläggsprotokollet. Skydd får även de grupper av människor som deltar i arbetet för att hjälpa krigets offer.

Reglerna i Genèvekonventionerna kan sammanfattas i följande kärnprinciper:

- De stridande parterna måste respektera rätten till liv samt den psykiska och fysiska okränkbarheten hos dem som är oförmögna att delta i striderna (sårade, sjuka och tillfångatagna soldater) och hos dem som inte deltar i striderna (hjälparbetare, krigskorrespondenter, civilbefolkning).
- Det är förbjudet att döda en fiende som kapitulerat eller som inte deltagit i striderna.
- Alla sårade och sjuka måste få vård och tas om hand lika bra oberoende av vilken sida de tillhör.
- Rätt till speciellt skydd har förutom krigsfångar och sårade också bl.a. civilbefolkningen i sin helhet, sjukvårdspersonal och självårdspersonal, befolkningskyddspersonal, personal hos befullmäktigade hjälporganisationer, sjukhus och sjuktransporter, kyrkor, kulturegendom samt hjälporganisationers institutioner och transporter.
- Det röda korset och den röda halvmånen och framdeles även den röda kristallen är skyddsemlen vars okränkbarhet alla parter måste respektera. Det förutsätter att byggnader, fordon och personer som bär skyddstecknet inte på något sätt får delta i verksamhet som är skadlig för fienden.
- Alla parter måste visa respekt för liv, värdighet, personliga rättigheter och övertygelse hos krigsfångar, soldater som hamnat i fiendehänder och civila. Alla våldsdåd och hämndaktioner mot dem är förbjudna. De har rätt att brevväxla med sina familjer samt rätt att ta emot utomstående hjälp.
- Allas juridiska grundrättigheter måste tryggas. Ingen får individuellt ställas till svars för gärningar som han inte begått. Ingen får utsättas för fysisk eller psykisk tortyr, fysiska bestraffningar eller behandlas grymt eller förnedrande.
- En krigande part har inte rätt att med vilka medel som helst skada fienden. Det är förbjudet att använda stridsmetoder eller speciellt omänskliga vapen som förorsakar överflödigt skada eller onödigt lidande eller som i sig är (t.ex. kemiska och biologiska vapen, urskillningslösa bombardemang).
- De krigande parterna måste så långt som möjligt sträva efter att skona civilbefolkningen och civila mål från effekten av krigshandlingar. Det är förbjudet att äventyra civilbefolkningens förutsättningar att överleva (t.ex. att förstöra brunnar eller spannmålsförråd). Väpnade aktioner bör riktas endast mot militära mål.
- Fördragsparterna ska iaktta grundgarantierna även i de fall då motparten inte är fördragspart eller inte iakttar förpliktelserna i konventionerna.

Särskilt skydd för kvinnor och barn

Kvinnor och barn behöver särskilt skydd under en väpnad konflikt. Dessutom innehåller den fjärde Genèvekonventionen och det första tilläggsprotokollet artiklar som strävar efter att beakta kvinnors och barns speciella behov under en konflikt och på så sätt se till att de här människorna, som ofta hamnar mitt i krig, garanteras ett minimiskydd. Barn utnyttjas beklagligtvis ofta också som soldater under väpnade konflikter. Det första tilläggsprotokollet förbjuder användningen av barnsoldater som är under 15 år. Tilläggsprotokollet av år 2000 till Konventionen om barnets rättigheter kräver av alla signatärstaterna att de gör sitt yttersta för att barn under 18-åringar inte ska delta i direkta fientligheter. Finland ratificerade protokollet år 2002. Väpnade konflikter splittrar ofta familjer. Den humanitära rätten skyddar inte bara kvinnors och barns speciella rättigheter, utan också familjesammanhållningen.

Genèvekonventionerna är bindande

När en nation godkänner Genèvekonventionerna och förbinder sig att behandla sina fiender på ett humant sätt, strävar den efter att kunna garantera sina egna medborgare motsvarande behandling om de skulle falla offer för krigshandlingar. När en nation har undertecknat och godkänt konventionerna är den förpliktigad att följa dem och observera andra länders beteenden.

De stater som undertecknat Genèvekonventionerna har också förbundit sig att vidta juridiska åtgärder för att straffa personer som gjort sig skyldiga till grova brott mot konventionerna. Oftast gäller en stats brottsbalk endast för brott som begåtts inom landets gränser eller av personer som är landets medborgare. Den internationella humanitära rätten avviker i det här hänseendet från vanlig lagstiftning, eftersom den kräver att staterna ska finna varje person som begått ett allvarligt brott mot Genèvekonventionerna och straffa den personen, oberoende av nationalitet eller var brottet begicks. Med andra ord ska krigsförbrytelser alltid och överallt leda till åtal.

Rättegångar mot misstänkta krigsförbrytare kan antingen föras i olika länders nationella domstolar, i internationella specialdomstolar (som i fallen Rwanda och Jugoslavien) eller i den Internationella brottmålsdomstolen, där åtal kan väckas i fall av allvarliga internationella förbrytelser.

Huvuddragen i Genèvekonventionerna 1949 samt tilläggsprotokollen 1977

I Genèvekonventionen avser att förbättra ställningen för de sårade och sjuka på slagfält på land (landkrigskonventionen 1949)

- garanterar att sårade och sjuka soldater blir rättvist behandlade och berättigar dem till skydd och vård
- garanterar att sjukvårds- och sanitetspersonal får beskydd och betraktas som neutrala
- fastställer det röda korset och den röda halvmånen som internationella skyddsmärken, och varken de personer, transportmedel eller byggnader som bär märket får utgöra mål för väpnad handling

II Genèvekonventionen avser att förbättra ställningen för de sårade, sjuka eller skeppsbrutna till sjöss (sjökrigskonventionen 1949)

- utvidgar första konventionens regler att gälla även för krig till sjöss

III Genèvekonventionen avser behandlingen av krigsfångar (krigsfångekonventionen 1949)

- skyddar krigsfångar mot godtycklighet och berättigar dem till inkvartering, mat, sjukvård och kontakt med sina anhöriga
- förteckning över reglerna för utbyte av fångar och hemförlovning

IV Genèvekonventionen behandlar skydd för civilbefolkningen i krigstid (civilkonventionen 1949)

- förbjuder kollektiva bestraffningar riktade mot civila, tvångsförflyttningar och slavarbete
- förpliktigar ockupanten att värna om befolkningens säkerhet och förbjuder förändringar av rätts- och samhällssystem
- beskyddar hjälp- och sjukvårdsverksamhet ämnad för civilbefolkningen

I tilläggsprotokollet berör skydd för offer för internationella väpnade konflikter (1977, I tilläggsprotokollet)

- förbjuder väpnade attacker mot civilbefolkning och urskillningslösa anfall
- förbjuder förstörelse av inrättningar som är nödvändiga för civilbefolkningens överlevnad, och av den naturliga miljön
- föreskriver särskilda åtgärder till förmån för kvinnor och barn; förbjuder bl.a. att barnsoldater (barn under 15 år) värvas av vapenmakter
- värnar om befolkningsskyddet

II tilläggsprotokollet berör skydd för offer för konflikter som ej är av internationell natur (1977, II tilläggsprotokollet)

- utvidgar de humanitära grundprinciperna att gälla även inhemska konflikter och inbördeskrig.

Genèvekonventionerna och Röda Korsets mandat

Genèvekonventionerna definierar Internationella rödakorskommitténs ställning som lindrare av mänskligt lidande. Den här internationella positionen ger Röda Korset speciella förutsättningar att arbeta överallt i världen och hjälpa dem som mest behöver hjälp.

Till de uppgifter som Genèvekonventionerna ålägger Röda Korset hör att hjälpa offren i en konflikt (t.ex. genom att se till att de har tillgång till rent dricksvatten och mat samt tak över huvudet) och att besöka krigsfångar. Röda Korset arbetar för att återförena familjer som splittrats vid väpnade konflikter bl.a. genom att förmedla rödakorsmeddelanden och med hjälp av sin efterforskningstjänst.

Röda Korset arbetar med samtliga parter i en konflikt och informerar dem om humanitära rättsbestämmelser i krig. Röda Korset erbjuder också samtliga parter sin hjälp som neutral förmedlare för att lösa meningsskiljaktigheter.

Övriga dokument som är viktiga för den humanitära rätten

Haagkonventionen eller konventionen för att skydda kulturegendom i händelse av väpnad konflikt (1954)	<ul style="list-style-type: none"> • skyddar kulturellt eller historiskt betydelsefulla platser och mål mot angrepp, missbruk eller förstörelse under krig
FN-konventionen om konventionella vapen (1980)	<ul style="list-style-type: none"> • förbjuder eller begränsar användning av vissa konventionella vapen som är alltför godtyckliga eller förorsakar omåttlig skada
Ottawakonventionen mot personminor (1997)	<ul style="list-style-type: none"> • totalförbjuder tillverkning, lagring, försäljning, transport, export och användning av personminor • Finland har som enda nordiskt land och enda EU-land förutom Polen inte undertecknat konventionen
Internationella brottmålsdomstolens stadga (1998)	<ul style="list-style-type: none"> • en permanent domstol där man kan väcka åtal i fråga om de grävsta internationella brotten: massförstörelse, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser • har sitt säte i Haag.

Humanitär rätt i fredstid: spridande av information

Det är i första hand staternas uppgift att följa de humanitära rättsbestämmelserna, informera om dem och se till att de åtlöds. Det bästa resultatet uppnår man om detta görs redan under fredstid. Även i Finland bör försvarsmakten se till att soldaterna känner till krigets lagar. Röda Korset har en speciell uppgift i att stärka den humanitära rätten. Att sprida information om humanitär rätt hör också till Finlands Röda Kors uppgifter.

Utmaningar inom humanitär rätt i framtiden

Genèvekonventionerna och tilläggsprotokollen till dem har kritiserats för att inte kunna förhindra grova brott mot den humanitära rätten i samband med konflikter. Kritikerna har ofta konstaterat att felet inte ligger i Genèvekonventionerna och tilläggsprotokollen i sig, eller i att de inte skulle ge civila, sårade soldater och krigsfångar ett gott skydd. Problemet är att arméer och olika stridstrupper, som delvis kan vara mycket dåligt organiserade, inte känner till de här reglerna eller inte bryr sig om dem.

Ett stort problem med tanke på hjälparbetet är de kränkningar mot skyddstecknen, det röda korset och den röda halvmånen, som har förekommit. För att hjälparbetet ska kunna fungera är det viktigt att alla parter känner till skyddstecknen och att inga angrepp mot dem görs i någon situation.

Internationella rödakorskommittén och de nationella rödakorsföreningarna arbetar ständigt för att konventionerna ska vara bekanta för alla och också åtlödas. Kommittén arbetar för att utveckla Genèvekonventionerna så att de motsvarar de behov som dagens konflikter och den senaste generationens vapen för med sig. Förslag till förbättringar tas upp vid Internationella rödakors-konferensen vart fjärde år, där förutom rödakors- och rödahalvmånerörelsen också alla de stater som ratificerat 1949 års Genèvekonventioner deltar.

Att läsa

- Finlands Röda Kors webbsidor om humanitär rätt, www.rodakorset.fi
-> Röda Korset ->humanitär rätt (www.humanitarratt.fi)
- Studiematerial om humanitär rätt (www.avenkrigharregler.fi)
- Fyra kortfilmer om Röda Korsets verksamhet och humanitär rätt med svensk och finsk text: www.redcross.fi/punainenristi/humanitaarinenoikeus/sv_SE/kortfilmer/
- Henry Dunant: Minnen från Solferino
Gunnar Rosén: Folkrätt i krig
Allan Rosas: Mänskliga rättigheter under krig
- Internationella rödakorskommittén, www.icrc.org
- Finlands Röda Kors webbplats, www.rodakorset.fi
- Genèvekonventionerna återfinns i sin helhet på finska i Statens författningssamling på webben <http://www.finlex.fi/svenska/stats/> (välj år 1955 och därefter statsfördrag nummer 8/1955)

Testa dina kunskaper på webben: www.redcross.fi/nuoret/ungdom/humratt/index.html